

SÁMEDIGGI
SÁMITIGGE
SÁÁ'MTE'ĠĠ
SAAMELAISKÄRÄJÄT

Hyväksytty Saamelaiskäräjien kokouksessa
18.12.2020 14 §.

SAAMELAISTEN OIKEUS-, ELINKEINO-, KULTTUURIPERINTÖ- JA YMPÄRISTÖPOLIITTINEN TOIMINTAOHJELMA 2020-2023

Kuva: Jan-Eerik Paadar / Saamelaiskäräjät

Sisällys

I.	Saamelaisten perinteisten elinkeinojen, oikeuksien sekä saamelaisten kotiseutualueen maankäytön nykytila ja haasteet	2
1.1.	Oikeudet ja elinkeinot	2
1.2.	Maankäyttö, ympäristö ja kulttuuriperintö	4
II.	Toimintaohjelman perusta	6
2.1.	Toimintaohjelman tarkoitus.....	6
2.2.	Saamelaiskäräjien toimintaohjelmasta 2020-2023 nousevat tavoitteet	6
III.	Toimintaohjelman kärkitavoitteet ja toimenpiteet niiden saavuttamiseksi.....	8
IV.	Toimintaohjelman arviointi ja seuranta.....	15

I. Saamelaisten perinteisten elinkeinojen, oikeuksien sekä saamelais- ten kotiseutualueen maankäytön nykytila ja haasteet

1.1. Oikeudet ja elinkeinot

Saamelaisten perinteisiä elinkeinoja ovat kalastus, poronhoito, metsästys, keräily ja saamen käsityö sekä näiden nykyaikaiset harjoittamisen muodot.¹ Perinteisten elinkeinojen rinnalla uudet elinkeinot kuten vastuullinen ja eettisesti kestävä saamelaisuuteen perustuva matkailu tukevat perinteisten elinkeinojen kannattavuutta ja edistävät saamelaisten työllisyyttä paikallisesti. Saamelaisten perinteisten elinkeinojen merkitys saamelaiskulttuurille sekä saamen kielelle on korvaamaton, sillä elinkeinot muodostavat saamelaisen identiteetin ja koko kulttuurin aineellisen pohjan. Perinteiset elinkeinot ylläpitävät saamelaisten kotiseutualueen elinvoimaisuutta, saamen kieltä, saamelaista yhteisöllisyyttä ja luontosuhdetta sekä saamelaisten perinteistä tietoa.²

Saamelainen kulttuuri, saamen kieli sekä perinteinen tieto siirtyvät sukupolvelta toiselle ainoastaan aktiivisessa käytössä. Esimerkiksi perinteisestä tiedosta suuri osa on edelleen suullista perinnettä ja vaarana on, että tiedon siirtyminen katkeaa elinkeinojen harjoittamisedellytysten heiketessä.³ Jotta saamelaiskulttuuri, saamen kieli ja saamelaisten perinteinen tieto jatkaisivat siirtymistään seuraaville sukupolville ja säilyisivät elinvoimaisina tulevaisuudessakin, on selvää, että myös saamelaisen perinteisten elinkeinojen tulee säilyä kannattavina ja elinvoimaisina sekä kehittyä vastaamaan yhteiskunnan muutosten tuomiin haasteisiin.

Saamelaiskulttuurin suoja on perustuslaissa periaatteellisella tasolla vahva. Perustuslain 17 §:n 3 momentin mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Vakiintuneen käytännön mukaan saamelaiskulttuurin käsitteen on katsottu pitävän sisällään muun muassa saamelaisten perinteiset elinkeinot. Näin ollen saamelaisilla on perustuslain mukaan oikeus harjoittaa ja kehittää omia perinteisiä elinkeinojaan. Käytännön tasolla saamelaiselinkeinojen suojan toteutumisessa on kuitenkin haasteita.

Saamelaisten perinteisten elinkeinojen keskeisimmät haasteet liittyvät ilmastonmuutokseen, kilpailevaan teolliseen maankäyttöön, heikkoon kannattavuuteen sekä siihen, että saamelaiselinkeinojen kulttuurista asemaa ei tunnusteta eikä tunnusteta lainsäädännössä eikä hallinto- ja

---

¹ HE 309/1993 vp, PeVL 3/1990 vp, PeVL 17/2010 vp, PeVL 29/2004 vp ja PeVL 32/2010 vp.

² Perinteisen tiedon määritelmiä on useita, mutta yhteistä niissä on se, että perinteinen tieto on siirtynyt sukupolvelta toiselle kulttuurisen siirtämisen myötä (mm. Berkes 1993, s. 3), suullisesti ja tekemisen kautta (erit. Porsanger ja Gutorm 2011, s. 18). Termi *traditional knowledge* sisältää vakiintuneesti sekä tiedot että taidot. Ensimmäisen kansallisen artikla 8(j) -työryhmän määritelmän mukaan saamelainen luonnon monimuotoisuuteen liittyvä perinteinen tieto ilmenee saamelaisessa luonnonkäytössä ja perinteisten saamelaiselinkeinojen harjoittamisessa eli poronhoidossa, kalastuksessa, metsästyksessä, keräilyssä ja käsityössä sekä luontosuhteessa. Tieto välittyy saamen kielen luontoon, maastoon, säähän, poronhoitoon, käsintöihin, pyyntiin ja kalastukseen liittyvässä terminologiassa sekä saamenkielisissä paikannimissä. Perinteistä tietoa siirretään tietoisesti opettamisen, vanhemmilta sukupolvilta saadun mallin, joikujen ja suullisen kertomaperinteen kautta sekä poronhoito-, kalastus-, keräily- ja käsityö- ja metsästyskäytänteissä.

³ Saamelaisten perinteisten elinkeinojen nykytila Suomessa – Biodiversiteettisopimuksen seurantaindikaattorien taustoitus 2017, s. 3.

tukijärjestelmärakenteissa. Lisäksi vuonna 2020 uusi saamelaiselinkeinoja kohdannut haaste on maailmanlaajuinen koronaviruspandemia.

Saamelaisten perinteisiin elinkeinoihin ja saamelaisten kotiseutualueen ympäristöön liittyvän perinteisen tiedon ja osaamisen luonnollinen siirtyminen sukupolvelta toiselle on vaikeutunut viimeisten vuosikymmenten aikana. Esimerkiksi osa saamelaisten perinteisistä kalastus- ja metsästystavoista uhkaa kadota kokonaan nuorten jatkajien puuttuessa. Tilanteeseen on vaikuttanut muun muassa se, että saamelaisnuoret eivät välttämättä koe enää kannattavaksi perinteisen elinkeinon harjoittamista tilanteessa, jossa kilpailevat maankäyttömuodot vievät jatkuvasti tilaa perinteisiltä elinkeinoilta. Epävarmuutta tulevaisuudesta lisäävät entisestään viimeaikaiset suunnitelmat suurista saamelaisten kotiseutualueelle kohdistuvista maankäyttöhankeista, joista esimerkkinä voidaan mainita Jäämeren rautatie. Jo pelkät alustavat keskustelut kaikkien saamen kieliryhmien alueiden läpi kulkevasta rautatiestä ovat vaikuttaneet negatiivisella tavalla saamelaisväestön hyvinvointiin. Saamelaiselinkeinojen nuorten jatkajien puute johtuu tulevaisuuden epävarmuuden lisäksi osaltaan myös matalasta tulotasosta, tulojen ennakoimattomuudesta sekä elinkeinojen tukijärjestelmien puutteellisuudesta.⁴

Suuria haasteita aiheuttaa myös se, että saamelaisten perinteisiä elinkeinoja ohjaava lainsäädäntö, hallinto ja rahoitusjärjestelmät eivät tunnusta elinkeinoja osana saamelaiskulttuuria, eikä saamelaisten perinteisiä elinkeinoja aseteta samanarvoiseen asemaan muiden elinkeinojen kanssa saamelaisten kotiseutualueen maankäyttöä koskevassa päätöksenteossa. Saamelaisten perustuslailla turvatulle oikeudelle ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan ei anneta sille kuuluvaa painoarvoa elinkeinoja koskevassa hallinnossa ja lainsäädäntötyössä, vaan esimerkiksi kalastuksen ja metsästyksen osalta saamelaisten edellytyksiä kalastaa ja metsästää on viime aikoina heikennetty yhdenvertaisuusperiaatteen nojalla. Poronhoito taas joutuu jatkuvasti väistymään pienemmälle ja pirstoutuneemmalle alueelle muun maankäytön lisääntyessä saamelaisten kotiseutualueella.

Saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittajat ovat eriarvoisessa asemassa esimerkiksi sosiaaliturvalainsäädännössä. Elinkeinojen työllistävyyden ja tulojen määrittely koetaan usein hankalaksi. Kausiluonteisen työllistymisen, alueen huonon työllistävyyden sekä pienten tulojen vuoksi perinteisten elinkeinojen harjoittajilla jää eläke-, työttömyys- sekä sairausajan turva usein pieneksi. Eri-tyisesti naisten asema ja työpanos perinteisten elinkeinojen harjoittajana jää nykyisessä sosiaaliturvajärjestelmässä usein huomiotta.⁵ Rahoitusjärjestelmien osalta erityisen hankalassa asemassa ovat saamelaiset käsityöläiset, joilla ei ole minkäänlaista elinkeinopoliittista asemaa ja joiden tuki perustuu yritystukiin. Edellä mainitut haasteet ovat jo johtaneet siihen, että saamelaisten perinteisten elinkeinojen kannattavuus on heikentynyt, elinkeinojen harjoittajat ovat vähentyneet ja elinkeinon harjoittajien keski-ikä on noussut.

---

⁴ Renko & Sutinen 2006, s. 85: Poroja kahta puolen puuta – tutkimus porotilojen kehityksestä ja toimeentulosta. Lapin yliopiston kauppatieteiden ja matkailun tiedekunnan julkaisu B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 5. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino

⁵ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, internet-sivu 10.7.2020, viitattu 19.10.2020.

Esimerkiksi poronhoitoa ohjataan ja tuetaan samoista elinkeinopoliittisista lähtökohdista kuin maataloutta. Toisaalta taas sijaisavun osalta poronhoitajat ovat muita maatalouden piiriin luettavia yrittäjiä heikommassa asemassa, sillä poronhoitajien sijaisapuoikeus kattaa ainoastaan tapaturmatilanteet maatalousyrittäjien sijaisapuoikeuden kattaessa yrittäjän sairauden tai tapaturman aiheuttaman työkyvyttömyyden, lapsen syntymän ja hoidon, yritystoiminnan järjestelyt sekä muut tilanteet, joita ovat varusmies- ja siviilipalvelus sekä kertausharjoitukset, lähiomaisen kuolema ja lähiomaisen hautajaiset, lääkinnällinen kuntoutus sekä työterveyshuollon suunnittelema työkykyä ylläpitävä toiminta. Kaiken kaikkiaan saamelaisten perinteisiä elinkeinoja koskevissa hallinto- ja tukijärjestelmissä on kehittämistarpeita.

Koronaviruspandemialla on ollut vaikutuksensa myös saamelaisten perinteisiin elinkeinoihin. Pandemian vuoksi asetetut matkustusrajoitukset ovat aiheuttaneet Suomessa matkailijakadon, joka on heijastunut esimerkiksi poronlihan kilohintaan ja saamelaisten matkailuyrittäjien taloudelliseen tilanteeseen. Koronapandemian vuoksi haettavat väliaikaiset tuet eivät ole kyenneet tukemaan poronhoitajia tuen myöntämiskriteerien jättäessä poronhoitajat pääosin tukien ulkopuolelle. Useat poronhoitajat ovatkin joutuneet taloudellisesti vaikeaan tilanteeseen vuoden 2019 sää- ja lumiolosuhteiden sekä koronapandemian aiheuttamien yhteisvaikutusten vuoksi.

Saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien toteutumista vaikeuttaa entisestään se, että julkinen saamelaisten kotiseutualueen maankäyttöä, saamelaiskulttuuria sekä saamelaiselinkeinoja koskeva keskustelu on muuttunut yhä saamelaisvastaisemmaksi.

Perinteisten saamelaiselinkeinojen tilan parantaminen edellyttää saamelaiselinkeinojen suojan turvaamista niin lainsäädännössä kuin saamelaisten kotiseutualueen maankäyttöä koskevassa päätöksenteossakin. Lisäksi erityistä huomiota tulee kiinnittää saamelaisten perinteisten elinkeinojen kannattavuuden parantamiseen, jotta nuoria jatkajia saataisiin elinkeinojen pariin.

1.2. Maankäyttö, ympäristö ja kulttuuriperintö

Saamelaisten edellytykset harjoittaa perinteisiä elinkeinojaan ovat vahvasti sidoksissa saamelaisten kotiseutualueen maahan ja veteen sekä niiden tilaan. Ilmastonmuutos ja sen mukanaan tuomat negatiiviset vaikutukset muun muassa luonnon monimuotoisuudelle sekä sääolosuhteille vaikuttavat merkittäväällä tavalla saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen. Ilmastopoliittisia tavoitteita ei ole toistaiseksi sisällytetty kattavasti maankäyttöä ohjaavaan lainsäädäntöön siten, että tavoitteet ohjaisivat myös saamelaisten kotiseutualueen maankäyttöä ilmastokestävään suuntaan. Kun tähän lisätään se, että saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien turvaaminen saamelaisten perinteisten elinkeinojen osalta saamelaisten kotiseutualueen maankäyttöä koskevassa päätöksenteossa on osoittautunut haastavaksi, ovat saamelaisten mahdollisuudet varautua ilmastonmuutoksen mukanaan tuomiin muutoksiin rajalliset. Esimerkiksi poronhoidon mahdollisuudet sopeutua ilmastonmuutoksen mukanaan tuomiin vaikutuksiin, kuten koviin talviin ja metsäpaloihin, heikentyvät kilpailevien maankäyttömuotojen viedessä jatkuvasti tilaa ja laituria poronhoidolta tilanteessa,

jossa poronhoidolla ei ole tilaa väistää enää toisaalle. Saamelaisten perinteisten elinkeinojen kannalta suurena haasteena kilpailevien teollisten maankäyttömuotojen osalta on se, että niiden kokonaisvaikutuksia saamelaisten kotiseutualueen ympäristöön ja saamelaisten oikeuteen harjoittaa perinteisiä elinkeinojaan ei tällä hetkellä arvioida riittävällä tavalla.

Perinteisten saamelaiselinkeinojen tilan parantaminen edellyttää saamelaiselinkeinojen lainsäädännöllisen suojan turvaamisen ja huomioimisen maankäyttöä koskevassa päätöksenteossa ohella myös saamelaisten kotiseutualueen luonnon suojelua, hoitoa ja elvyttämistä. Luonnonsuojelu ja saamelaisen luontosuhteen suojelu kulkevat käsi kädessä ja voivat osaltaan auttaa turvaamaan alueen luonnon monimuotoisuutta. Alkuperäiskansojen kulttuurien suojeleminen nähdään kansainvälisesti tavaksi suojella luontoa, koska alkuperäiskansojen hallitsemilla alueilla luonnon monimuotoisuuden väheneminen on ollut hitaampaa kuin muilla alueilla. Saamelaisen perinteisen tiedon elinvoimaisuus ja luonnonvarojen perinteisen kestävä käytön aseman parantaminen nähdään periaatteellisella tasolla keskeisiksi keinoiksi suojella luonnon monimuotoisuutta luontotyyppien ja lajien sekä geneettisellä tasolla. Perinteinen tieto kumpuaa käytännöistä; ilman yhteyttä havainnoimiseen ja tekemiseen luonnossa tieto kuihtuu, parhaimmassa tapauksessa museoituu, eikä ole enää käytökelpoista esim. biodiversiteettisopimuksessa asetettuihin monimuotoisuutta suojaaviin ja edistäviin tarkoituksiin (artiklat 8(j), 10(c)). Perinteinen tieto siirtyy sukupolvelta toiselle kulttuurisissa käytänteissä. Tieto välittyy saamen kielen luontoon, maastoon, säähän, poronhoitoon, käsitöihin, pyyntiin ja kalastukseen liittyvässä sanastossa sekä saamenkielisisissä paikannimissä.

Akwé: Kon -ohjeiden avulla voidaan arvioida toimenpiteiden vaikutuksia luontoon, ihmisiin ja yhteisöihin kokonaisvaltaisemmin kuin tavanomaisten, erikoisaloittain tehtyjen arvioiden kautta.

Saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien sivuuttaminen saamelaisten kotiseutualueen maankäytössä ja kulttuuriperinnön suojelussa on yksi saamelaisten oikeusaseman ja kulttuuri-itsehallinnon toteutumisen sekä saamen kielen ja kulttuurin turvaamisen merkittävimmistä haasteista. Vaikka esimerkiksi kaivos-, vesi- sekä ympäristönsuojelulaissa on niin kutsuttu saamelaiskulttuurin heikentämiskiello, jonka tarkoituksena on juuri saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien toteutuminen, saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksiin kohdistuvia vaikutuksia ei arvioida eikä saamelaistahojen asiantuntijuutta oteta lain edellyttämällä tavalla huomioon lupaharkinnassa Saamelaiskäräjien ja muiden saamelaistahojen vaatimuksista huolimatta.

II. Toimintaohjelman perusta

2.1. Toimintaohjelman tarkoitus

Saamelaiskäräjien työjärjestyksen 9 §:n 1 kohdan mukaan elinkeino- ja oikeuslautakunnan tehtävänä on valmistella käräjien hallituksen alaisena vaalikaudeksi saamelaisten oikeus-, elinkeino-, kulttuuriperintö- ja ympäristöpoliittinen toimintaohjelma kärkitavoitteineen. Elinkeino- ja oikeuslautakunnan valmisteleman saamelaisten oikeus-, elinkeino-, kulttuuriperintö- ja ympäristöpoliittisen toimintaohjelman hyväksyy Saamelaiskäräjien kokous hallituksen esityksestä.

Toimintaohjelman tarkoituksena on määritellä oikeus-, elinkeino-, kulttuuriperintö- ja ympäristöpoliittiset kärkitavoitteet sekä tarvittavat toimenpiteet tavoitteiden saavuttamiseksi vaalikauden aikana. Toimintaohjelmaa ohjaavat Saamelaiskäräjien toimintaohjelman 2020-2023 tavoitteet. Saamelaisten oikeus-, elinkeino-, kulttuuriperintö- ja ympäristöpoliittisen toimintaohjelmalla tehostetaan Saamelaiskäräjien vaalikauden 2020-2023 toimintaohjelmassa asetettujen tavoitteiden toteutumista kohdentamalla elinkeino-, oikeus- ja ympäristösektorin työpanosta erityisesti luvusta kolme löytyviin kuuteen kärkitavoitteeseen.

Kärkitavoitteiksi on valittu sellaiset tavoitteet, joiden avulla voidaan laaja-alaisesti ja pitkällä aikavälillä edistää saamelaisen oikeuksien toteutumista, parantaa saamelaisten lainsäädännöllistä asemaa sekä tehdä näkyväksi saamelaisille tärkeitä asioita saamelaisten kotiseutualueen maankäyttöön ja ympäristöön liittyen. Jokaiselle kärkitavoitteelle on toimintaohjelmassa määritelty konkreettiset toimenpiteet, joilla tavoitteiden toteuttamista edistetään vaikuttavasti, mutta ottaen kuitenkin huomioon Saamelaiskäräjien elinkeino-, oikeus- ja ympäristösektorin rajalliset henkilöstöresurssit.

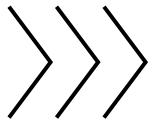
Kärkitavoitteiden saavuttamista edistetään proaktiivisesti ensisijaisesti sidosryhmätyöskentelyn ja poliittisen vaikuttamisen kautta. Saamelaiskäräjät tiivistää yhteistyötään ministeriöiden, saamelaisten kotiseutualueen kuntien ja muiden viranomaisten sekä keskeisten sidosryhmien kanssa toimintaohjelman tavoitteiden edistämiseksi. Yhteistyön tiivistämisellä pyritään siihen, että käsillä olevan toimintaohjelman tavoitteita saataisiin osaksi vastuutahojen omaa toimintaa sekä saamelaiskulttuuria koskeviin ja siihen vaikuttaviin suunnitelmiin, tutkimushankkeisiin, ohjelmiin, strategioihin, lainsäädäntöön, hallintoon sekä rahoitusmalleihin. Lisäksi kärkitavoitteita pyritään edistämään myös Saamelaiskäräjien antamien lausuntojen, esitysten ja aloitteiden kautta.

2.2. Saamelaiskäräjien toimintaohjelmasta 2020-2023 nousevat tavoitteet

Saamelaiskäräjien toimikauden 2020-2023 päätavoitteiksi on toimintaohjelmassa asetettu muun muassa saamelaisten ihmisoikeuksien edistäminen kokonaisuutena kaikilla tasoilla, saamelaiskulttuurin ja perinteisten elinkeinojen suojan toimeenpano ja edistäminen, toimenpiteiden edistäminen

ilmastonmuutoksen rajoittamiseksi huomioiden saamelaisten oikeudet sekä saamelaisten hyvinvoinnin ja osallisuuden kehittäminen.

Saamelaisten oikeusaseman ja itsemääräämisoikeuden kehittämisen osalta Saamelaiskäräjien toimintaohjelmassa 2020-2023 on asetettu seuraavat yksityiskohtaisemmat tavoitteet:

- Ratifioidaan Pohjoismainen saamelaissopimus
- Uudistetaan saamelaiskäräjälakia alkuperäiskansaoikeuksien pohjalta
- Valmistellaan saamelainen kulttuurilakiesitys
- Parannetaan saamelaisten osallisuutta ja tosiallisia vaikutusmahdollisuuksia itseään koskevassa päätöksenteossa
- Edistetään YK:n alkuperäiskansajulistuksen kansallisen toimeenpano-ohjelman laatimista

Saamelaisten perinteisten elinkeinojen, ympäristön ja ilmastonmuutoksen osalta Saamelaiskäräjien toimintaohjelmassa 2020-2023 on asetettu seuraavat yksityiskohtaisemmat tavoitteet:

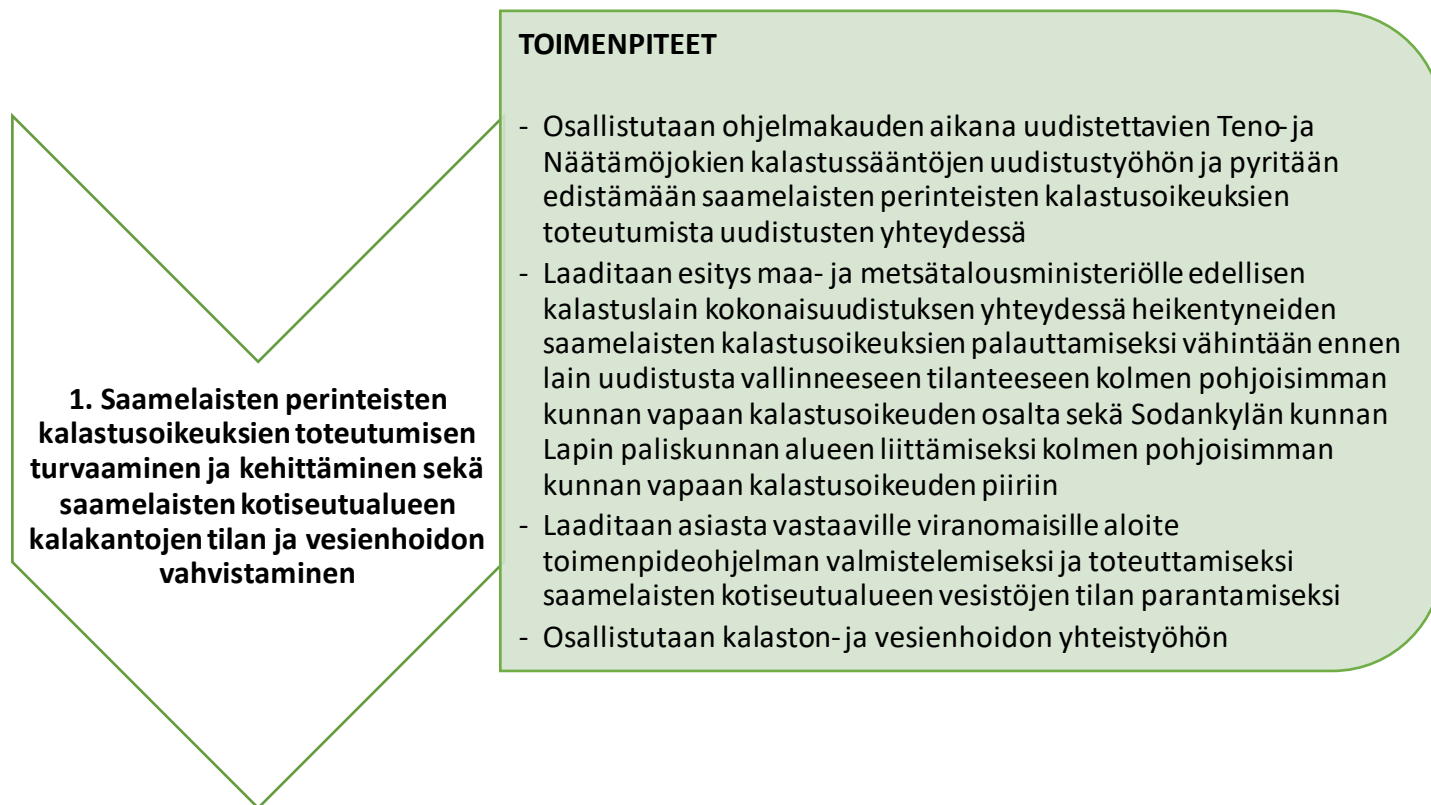

- Pyritään turvaamaan saamelaisten kotiseutualueen hiilinieluja vaikuttamalla siihen, että vanhoja metsiä ei hakattaisi, vanhat hakkuualueet uudistuisivat, nuoria metsiä harvennettaisiin hiilensidonnan maksimoimiseksi ja että suot jätettäisiin luonnontilaan
- Edistetään paliskuntakohtaisten maankäytön kokonaisvaikutusten arviointeja saamelaisen poronhoidon harjoittamisedellytysten turvaamiseksi
- Edistetään perinteisen saamelaisen käsityön, kalastuksen, metsästyksen ja riekonpyynnin harjoittamisedellytyksiä
- Pyritään järjestämään vuosittain elinkeinoseminaari saamelaisten perinteisten elinkeinojen tukemiseksi
- Pyritään yhdenvertaistamaan saamelaisten asemaa siten, että Lapin paliskunnan alueella asuvilla saamelaisilla olisi jatkossa samat kalastus- ja metsästysoikeudet, kuin Inarin, Utsjoen ja Enontekiön kunnissa asuvilla saamelaisilla
- Edistetään saamelaisen poronhoidon tarpeita huomioivaa sijaisapujärjestelmää
- Kehitetään porotalouden tukimuotoja enemmän saamelaista poronhoitoa huomiioon ottavaksi
- Kehitetään saamelaismatkailun eettistä ohjeistusta
- Luodaan perinteisten elinkeinojen kehittämisstrategia
- Jatketaan kansallisen 8 j-työryhmän työtä ja edistetään Akwé: Kon -toimintaohjeiden toimintaan ottamista
- Laaditaan ilmastostrategia
- Edistetään saamelaista ilmastonmuutoksen sopeutusohjelmaa ja ilmastopaneelia
- Edistetään saamelaisten perinteisen tiedon huomioon ottamista ilmastopolitiikkaan liittyvässä päätöksenteossa

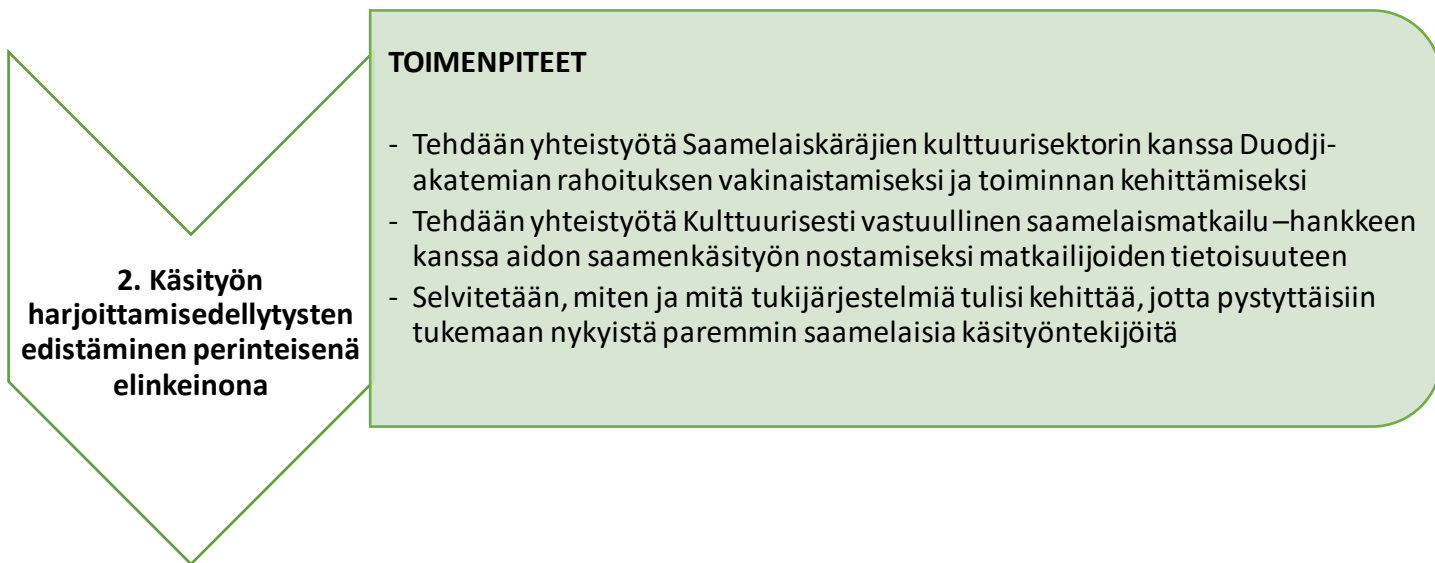
III. Toimintaohjelman kärkitavoitteet ja toimenpiteet niiden saavuttamiseksi

Elinkeino- ja oikeuslautakunta on asettanut toimikaudelle 2020-2023 seuraavat kuusi kärkitavoitetta sekä toimenpiteet tavoitteiden saavuttamiseksi.

Saamelaisten perinteisin elinkeinoihin kuuluvan kalastuksen harjoittamisedellytykset ovat merkittäväällä tavalla heikentyneet viimeksi kuluneiden vuosikymmenten aikana. Syitä perinteisen kalastuksen harjoittamisedellytysten heikentymiselle on monia. Tähän ovat vaikuttaneet muun muassa Suomen valtion lainsäädännölliset ratkaisut, jotka ovat yhtäältä rajoittaneet saamelaisten perinteistä kalastusta tai jopa estäneet sitä ja toisaalta ohjanneet saamelaisten kotiseutualueen vesistöjen kalastusoikeuksia muille tahoille, kuten viimeksi toteutetun kalastuslain kokonaisuudistuksen yhteydessä kotiseutualueen virtaavien vesistöjen osalta tai uudistetun Tenon kalastussopimuksen myötä tapahtui. Erityisesti virtaavien vesistöjen kalakannat ovat kärsineet myös ilmastonmuutoksen ja valuma-alueiden maankäytön aiheuttamista muutoksista kalojen elinympäristöissä, kuten lämpötilojen noususta ja rehevöitymisestä. Samaan aikaan niin sanotun vähempiarvoisten roskakalalajien kannat ovat lisääntyneet, mikä on kiihdyttänyt muutoksia erityisesti lohikalajien kantojen suhteen. Näistä lähtökohdista Saamelaiskäräjien elinkeino- ja oikeuslautakunta katsoo välttämättömäksi ryhtyä toimenpiteisiin saamelaisten kotiseutualueen vesistöjen ja kalakantojen tilan parantamiseksi

sekä saamelaisten perinteisen kalastuksen toimintaedellytysten ja siihen liittyvien oikeuksien turvaamiseksi ja kehittämiseksi.

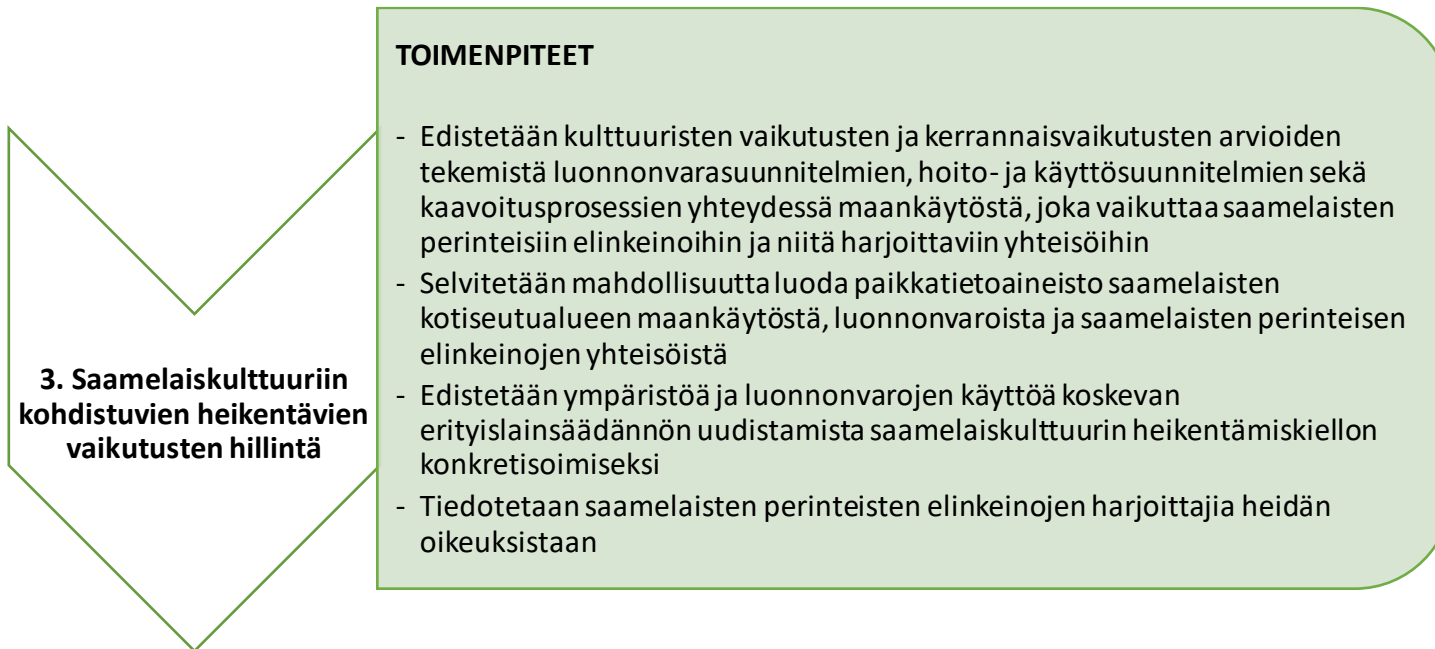

Käsityö on yksi saamelaisten perinteisistä elinkeinoista. Saamenkäsityöksi ymmärretään saamen kielessä käyttötarvikkeet, kuten esimerkiksi vaatteet, työvälineet, taloustavarat, pyyntivälineet ja korut, jotka on tehty käsin. Perinteisesti saamenkäsityöt on tehty arkipäivän tarpeisiin käyttötarvikkeiksi. Viime vuosikymmeninä saamenkäsityötä ei ole vaatteita lukuun ottamatta tehty ainoastaan omaan käyttöön, vaan saamelaiset käsityöläiset myös myyvät tuotteitaan eteenpäin. Saamelaisella käsityöllä on vuodesta 1982 lähtien ollut oma Sámi Duodji -tavaramerkkinsä, joka osoittaa työn aidoksi saamenkäsityöksi, jossa saamelaisen käsityön luonne on säilytetty. Saamenkäsityöihin sisältyy paljon perinteistä tietoa, jonka siirtyminen eteenpäin tuleville sukupolville edellyttää käsityöperinteen säilymistä elinvoimaisena. Saamenkäsityöt pitävät sisällään myös rikasta saamen kieltä, jonka säilyminen on jo sinällään itseisarvo.

Saamelaisen käsityön haasteita ovat muun muassa massatuotantona valmistettavat matkamunistot ja muut tuotteet, joita myydään laajalti aitoina saamenkäsityöinä. Lisäksi saamelaiset käsityöläiset ovat suomalaisen yhteiskunnan raameihin luotujen rahoitusjärjestelmien osalta erityisen hankalassa tilanteessa, sillä saamenkäsityöllä ei ole elinkeinopoliittista asemaa, ja käsityöläisten tuki perustuu ainoastaan yritystukiin. Huolta aiheuttaa myös se, miten käsityötaidon siirtyminen seuraaville sukupolville saadaan turvattu. Saamelaisten perinteinen käsityö perustuu luonnosta ja mm. porosta saataviin materiaaleihin, joiden saatavuus saattaa vaihdella. Poronhoidon ja perinteisten saamelaisten käsityöiden mahdollisten synergioiden selvittäminen voisi osaltaan turvata materiaalien saatavuutta sekä koko poron hyödyntämistä.

Yhtenä toimena saamelaisen käsityön edistämiseksi Saamelaiskäräjät on käynnistänyt Duodji-akatemian –hankkeen, jonka tavoitteina on saada lapset ja nuoret oppimaan ja säilyttämään saamelaisen käsityön taito, saada vanhemmat ja isovanhemmat siirtämään käsityötä koskevaa tietotaitoa ja perinteitä lapsilleen/lapsenlapsilleen sekä antaa tietoa ja tukea vanhempien ja isovanhempien

kasvatustehtävään. Lisäksi tavoitteena on vahvistaa aikuisväestön saamenkäsitöiden osaamista. Duodji-akatemian toiminta keskittyy Enontekiön alueelle. Duodji-akatemian keskeisimpänä haasteena on, että sen toiminta on rahoitettu hankerahoituksella, joka päättyy syyskuussa 2020.

YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa turvataan saamelaisille kulttuurin elinkelpoisena säilyminen ja siten huomattavan haitan kieltö. Kansallisessa erityislainsäädännössä edellä mainittu saamelaiskulttuurin heikentämiskiello on laajalti käytetty konsepti. Poronhoitolain (848/1990) 2 § sisältää huomattavan haitan kieltöä koskevan säädöksen. Metsähallituslain (234/2016) 6 §:ssä sanamuotona on saamelaisten kulttuurin harjoittamisen edellytysten turvaaminen. Kaivoslain (621/2011) 50 § käsittää saamelaiskulttuurin heikentämiskiellon. Ympäristönsuojelulain (527/2014) 49 §:n 6 momentissa säädetään vastaavasti siitä, että lupaharkinnan kohteena olevasta toiminnasta ei tietyin edellytyksin saa aiheutua olennaista heikennystä edellytyksiin ylläpitää ja kehittää saamelaiskulttuuria. Vesilain (587/2011) 2 luvun 8 §:ssä säädetään, että saamelaisten kotiseutualueelle sijoittuva tai vaikutuksiltaan sinne ulottuva vesitaloushanke on toteutettava siten, että se ei vähäistä suuremmissa määrin heikennä saamelaisten mahdollisuuksia käyttää heille alkuperäiskansana kuuluvia oikeuksia ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan sekä harjoittaa perinteisiä elinkeinojaan. Saamelaiskäräjät on myös esittänyt, että luonnonsuojelulain ja ilmastolain uudistuksen yhteydessä tavoiteltaisiin saamelaiskulttuurin heikentämiskiellon sisällyttämistä uudistettaviin lakeihin siten, että se olisi huomioitava kaikessa lain nojalla tehtävässä lupaharkinnassa silloin kun kyseessä on saamelaisten kotiseutualue siten kuin se saamelaiskäräjälain 4 §:ssä määritellään.

Lainsäädännön toimeenpaneminen eli suunnitelma- ja hankekohtainen arviointi vaativat myös ja heikentämiskiellon käytännön soveltamista tukevia määritelmiä ja menetelmiä. Jotta voitaisiin arvioida, milloin maankäytön muutos voi johtaa saamelaiskulttuurin heikentymiseen, tarvitaan selkeitä

heikentymistä mittaavia menetelmiä, jotka voivat olla määrällisiä, laadullisia tai näitä yhdistäviä. Kärkitavoitteen taustalla on tarve turvata perinteistä laidunkiertoa perustuvaa poronhoitoa harjoittavien paliskuntien ja tokkakuntien riittävät käytettävissä olevat laidunvarat. Samoin kärkitavoitetta motivoi tarve turvata mahdollisuudet ylläpitää ja kehittää muita perinteisiä saamelaisia elinkeinoja ja tehdä niiden maankäytölliset tarpeet näkyviksi.

Yksi keskeinen syy siihen, miksi saamelaisten alkuperäiskansaoikeudet eivät todellisuudessa toteudu saamelaisten kotiseutualueen maankäyttöä koskevassa päätöksenteossa, on suomalaisen yhteiskunnan suhtautuminen saamelaisten perinteiseen, luontoon liittyvään tietotaitoon. Saamelaisten luontoon liittyvää, sukupolvien aikana kertynyttä tietoa ei pidetä luotettavana, koska tietoa ei ole kerätty karttoihin, tilastoihin tai kuvaajiin, vaan se on siirtynyt sukupolvelta toiselle pääosin suullisena perinteenä ja käytäntöjen kautta ja on suoraan vaikuttanut esimerkiksi elinkeinojen harjoittamistapoihin ja käytänteisiin.

Vastaavasti maankäyttöön liittyvä päätöksenteko perustuu suomalaisessa yhteiskunnassa pääosin juuri tieteelliseen tietoon, minkä vuoksi saamelaisten ymmärrystä ja kykyä hallita alueensa luonnonvaroja vähätellään. Saamelaisten tapaa tarkastella esimerkiksi luonnossa tapahtuvia ilmiöitä käsitteiden ja ilmiöiden välisten suhteiden avulla tarkkojen matemaattisen lukuarvojen sijasta ei hyväksytä, koska se ei vastaa suomalaisen yhteiskunnan käsitystä tiedosta ja sen esittämistavoista. Tämä on johtanut siihen, ettei saamelaisten arvioita esimerkiksi kullanhuuhdonnan vaikutuksista saamelaiseen poronhoitoon ja kalastukseen oteta kaivoslain ja ympäristönsuojelulain mukaisessa lupaharkinnassa vakavasti, vaan viranomaisen on katsottu, ettei toiminnalla todellisuudessa ole vaikutusta saamelaisten oikeuksiin. Jotta saamelainen perinteinen tieto otettaisiin tosiasiallisesti huomioon maankäyttöä koskevassa päätöksenteossa, on välttämätöntä, että perinteinen tieto esitetään päättäjille tavalla, jonka he kykenevät ymmärtämään.

Kanadassa alkuperäiskansat ovat jo ainakin 1990-luvulta asti dokumentoineet suullista perinnetietoaan tavoistaan hyödyntää eri alueita ja niiden luonnonvaroja todistaakseen maa- ja metsäoikeustalouksissa asemansa alkuperäiskansana ja oikeutensa hyödyntää alueensa luonnonvaroja.⁶ Dokumentointityön aloittamisen taustalla myös Kanadassa oli se, etteivät tuomioistuimet tunnustaneet alkuperäiskansojen perinteisen tiedon todistusarvoa, eikä suullisesti sukupolvelta toiselle siirtyvää tietoa hyväksytty todisteena oikeudessa alkuperäiskansojen alueen maankäyttöä koskevissa kiistoissa. Sittemmin Kanadassa miltei jokainen alkuperäiskansayhteisö on jo tavalla tai toisella dokumentoinut tiedot alueestaan ja sen perinteisestä luonnonkäytöstä, usein haastatteleamalla yhteisön vanhimpia ja siirtämällä tiedot karttamuotoon, koska siitä on katsottu olevan hyötyä paitsi maa- ja metsäoikeustalouksissa, myös maankäyttöä koskevissa neuvotteluissa.

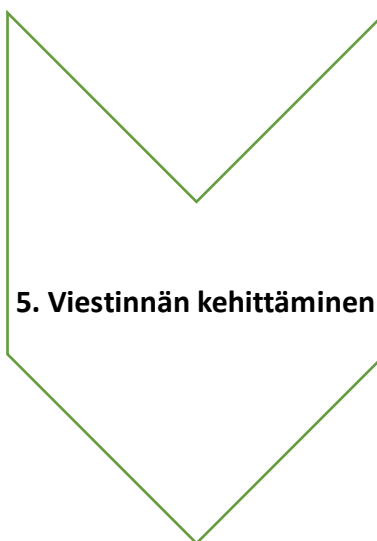
⁶ Ks. esim. Tobias 2000.

4. Saamelaisten kotiseutualan luonnon ja kulttuuriympäristön suojelu

TOIMENPITEET

- Edistetään Akwé: Kon -ohjeiden soveltamista ja toimeenpanoa maankäytön suunnitteluprosesseissa
- Tuodaan eri yhteyksissä esiin saamelaista luontosuhdetta sekä saamelaisten kotiseutualan maiden ja vesien merkitystä saamelaisille
- Edistetään luonnon monimuotoisuuden ja perinteisen tiedon yhtymäkohtien tunnistamista saamelaisten kotiseutualan luonnonympäristön osalta
- Puolustetaan aktiivisesti saamelaisten kotiseutualan luontoa kiinnittäen erityisesti huomiota suuriin infrastruktuurisuunnitelmiin, kuten Jäämeren rautatiehen, tuulivoimahankkeisiin, kaivoshankkeisiin ja kullanhuuhdontatoimintaan
- Tuetaan saamelaiskulttuurille tyypillisen rakennuskannan ja uudisrakentamisen arvostusta ja säilyttämistä
- Edistetään rakentamisen rajoittamista valtion mailla kuntakeskittymien ulkopuolella kiinnittäen erityisesti huomiota Inarijärven rantoihin
- Pyritään suojaamaan saamelaisten kotiseutualan vesistöjä teollisen maankäytön päästöiltä ja samentumiselta

Saamelaiskulttuurin ja saamelaisten perinteisten elinkeinojen taustalla vaikuttaa monin tavoin ilmevä erityinen luontosuhde, jota ilmentää rikas paikannimistö sekä laajasti eri luonnonilmiöitä kuvaileva sanasto. Saamelaisten kotiseutualan luonnon- ja kulttuuriympäristöä uhkaavat luonnonvarojen teollinen ja päästöjä tuottava hyödyntäminen, ilmastonmuutoksen vaikutukset kuten metsäpalojen riski ja vieraslajit, luontokato sekä suuret infrastruktuurihankkeet, joiden toteutus palvelee kansallisia poliittisia ja taloudellisia tavoitteita ja globaaleja taloudellisia intressejä. Saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamisen ja saamelaisten kielen ja kulttuurin ylläpitämisen ja kehittämisen edellytys on puhdas ja monimuotoinen luonto ja arvostettu ja vaalittu kulttuuriympäristö.

TOIMENPITEET

- Kehitetään viestintäyhteistyötä sidosryhmien kanssa asioissa, joissa on yhteisiä intressejä
- Suunnitellaan ja päivitetään elinkeino-, oikeus- ja ympäristösektorin nettisivut
- Suunnitellaan elinkeino-, oikeus- ja ympäristösektorin pitkän aikavälin strategia viestintään yhdessä viestintäsihteerin kanssa

Viestintä ja tiedotus ovat Saamelaiskäräjien toiminnan perusasioita, joilla on suuri merkitys toiminnan tuloksellisuudelle. Saamelaiskäräjien viestintästrategian yhdeksi tavoitteeksi on asetettu Saamelaiskäräjien toiminnan tunnetuksi tekeminen kaikilla sen toimialoilla ja tähän liittyen tiedottaminen laajasti ja oikea-aikaisesti.⁷ Viestinnän tavoitteena on myös tuoda esille saamelaisten mielipide ja näkökulma sekä kulloinkin vireillä olvien poliittisten, hallinnollisten ja muiden hankkeiden vaikutukset saamelaisyhteisölle.⁸ Suomen saamelaisista jo noin 65 prosenttia asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella ja myös elinkeino-, oikeus- ja ympäristösektorin viestinnän tulee kehittyä siten, että ajankohtaista tietoa Saamelaiskäräjien toiminnasta on kaikkien saamelaisten saatavilla asuinpaikasta riippumatta.

Elinkeino-, oikeus- ja ympäristösektorin viestintää on viime vaalikauden aikana saatu parannettua julkaisemalla muun muassa tiedotteita ajankohtaisimmista ja tärkeimmistä teemoista, kuten esimerkiksi Jäämeren rautatiestä. Elinkeino-, oikeus- ja ympäristösektori on kuitenkin jäänyt Saamelaiskäräjien muita toimialoja vähemmälle huomiolle viestinnän osalta johtuen pääosin sektorin rajallisista henkilöstöresursseista ja ruuhkautuneesta työtilanteesta.

Koska viestinnällä on suuri merkitys toiminnan tehokkuuden ja tuloksellisuuden kannalta, viestinnän kehittäminen halutaan nostaa yhdeksi sektorin kärkitavoitteista vaalikaudelle 2020-2023. Kärkitavoitteella pyritään siihen, että käytettävissä olevaa työaikaa voitaisiin vaalikauden aikana priorisoida aiempaa enemmän myös viestintään ja sen kautta vaikuttamiseen yhteistyössä Saamelaiskäräjien viestintäsihteerin kanssa.

⁷ Saamelaiskäräjien viestintästrategia 19.6.2017, s. 1.

⁸ Saamelaiskäräjien viestintästrategia 19.6.2017, s. 2.

6. Saamelaisten kotiseutualan työllisyyden parantaminen

TOIMENPITEET

- Kartoitetaan saamelaisnuorten nykyiset koulutusmahdollisuudet ja reitit omaan elinkeinon saamelaisten kotiseutualueella
- Etsitään keinoja saamelaisnuorten jatkokoulutusmahdollisuuksien parantamiseksi yhteistyössä Saamelaiskäräjien muiden toimielinten kanssa
- Etsitään keinoja paluumuuttomahdollisuuksien parantamiseksi saamelaisten kotiseutualueelle
- Neuvotellaan Suomen ja Norjan valtioiden sekä raja-alueiden kuntien kanssa rajojen auki pitämisestä niillä alueilla, joilla koronaviruspandemiaa ei esiinny

Saamelaisten kotiseutualue on harvaanasuttua seutua ja osittain myös ns. poismuuttoaluetta. Yli puolet saamelaisista asuu nykyään saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamisen mahdollisuudet luovat edellytyksiä asua ja elää kotiseutualueella ja palata sinne opintojen jälkeen. Saamelaisnuorten paluulla saamelaisten kotiseutualueelle on positiivisia vaikutuksia saamenkielisten ja saamelaiskulttuurin mukaisten palveluiden saatavuuteen ja tämä parantaa osaltaan myös alueellista yhdenvertaisuutta.

Vaikka kaupungistumisilmiö onkin maailmanlaajuinen, kuten esimerkiksi ilmastonmuutos ja lajikato, on pyrittävä toimiin myös saamelaisten kotiseutualueella. On tärkeää turvata saamelaisten perinteisten elinkeinojen jatkuvuutta myös kiinnittämällä huomiota koulutus- ja työllistymismahdollisuuksiin, sen lisäksi, että parannetaan perinteisten elinkeinojen harjoittamisedellytyksiä pyrkimällä vaikuttamaan niiden elintilaan ja luonnonympäristön puhtauteen ja saasteettomuuteen. Lisäksi on tärkeää turvata saamelaisten kotiseutualueella hallinnon asiantuntijatehtäviin koulutetun, saamenkielisen ja saamelaiskulttuurin tuntevan henkilöstön saatavuus sekä kartoittaa mahdollisuuksia laajentaa työllistymistä ja elinkeinotoimintaa tukevaa koulutustarjontaa saamelaisten kotiseutualueella. Norjassa tai Ruotsissa suoritettua ammattitutkintoa tulisi voida hyödyntää Suomessa. Saamelaisten perinteisiä elinkeinoja harjoitetaan myös yhdistelmäelinkeinoina ja on tärkeää parantaa monielinkeinollisuuden edellytyksiä kiinnittämällä huomioita muun muassa verotukseen.

Koronaviruspandemia on vaikuttanut rajakuntien elämään merkittävästi, kun valtakunnan rajat ovat olleet valtaosan ajasta kiinni ja tulevat myös edelleen pysymään suljettuina. Raja-alueen yrittäjät ovat erittäin vaikeassa tilanteessa rajasulkujen takia, ja tämä vaikuttaa heikentävästi myös alueiden palveluihin. Edellä mainitulla on niin ikään kuntien talouteen merkittävä heikentävä vaikutus.

IV. Toimintaohjelman arviointi ja seuranta

Toimintaohjelman tavoitteiden toteutumista arvioidaan ja seurataan vuosittain laadittavan Saamelaiskäräjien toimintakertomuksen yhteydessä.